

פרשת שמות תשנ"ז

נוכחות ה' לצד נוכחות האדם

פרעה טען שאין לישראל זכות לצאת מן השעבוד משום "מה נשתנו אלו מאלו". שהללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה". כתשובה לפרעה ולישראל יצר הבורא את מופת המטה שהפך לנחש והפך שוב בידי משה למטה. ושואלים העולם, כיצד מטה האלוהים שהיה חקוק בו שם מהשמות הקדושים של הבורא ית' נהפך לנחש.

"ורמו לו כי באמצעות ידי משה, בכוחו (הרוחני) העצום, מאבד כח הנחש ויהיה לעץ יבש. וכשירף ידו ממנו ומשליכו יהיה לנחש עד שנם משה מפניו" ... אור החיים שמות ג', ה'.

"ויאמר אל תקרב הלם. של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו, ...קדש הוא". הנה ב' דברים יצו אותו ה': באחד שלא יקרב, ובאחד שלא יעמוד בו, במנעלים לרגליו אפילו במקום שהוא עומד בו. וצריך לדעת למה לא הקדים לומר לו הסרת מכשול שכבר הוא נתון בו, שהוא עומד במנעלו על אדמת קודש, ואחר כך יצו עליו לכל יקרב הלום: ...עוד אפשר לומר שלא נתקדש המקום שבו הוא עמד, עד אחר כך, והטעם שכשרצה ה' לדבר עמו שם, במקום עמידתו רצה לקדשו והזהירו קודם, ואולי כי לזה דקדק לומר תיבת "הוא", כי לא היה צריך לומר אלא המקום... אדמת קודש, אלא נתכוון הכתוב באומרו "הוא" שלא היה קודם" אור החיים.

נראה בברור מדברי אור החיים הק'. שהופעתו והתערבותו של הבורא ית' היתה ישירה, אמנם אך לצד האדם, כך עם המטה וכך עם המקום הקדוש, שבהשוואה עם יעקב "מה נורא המקום וכו'" לא מצינו בו התערבות אלוהית ולא נוכחותו ית' אלא הכל ממקורו של יעקב אבינו. בספר שמות ניכר שינוי בנוכחותו ית' שבאה ממקור עליון אבל מלווה בנוכחותו ויוזמתו של האדם "וירא כי סר לראות"... אחיזת המטה על ידי משה משנה את מצבו. כך מלמד הבורא את משה את השוני בינו לבין האבות, שהיה די בנוכחותם בלבד ליצור נוכחות אלוהית מתוך הפנימיות שבהם, אצל משה

חלה נוכחותו ית' על משה כדי שיהיה לנוכחות אלוהית. וזה מה שאמר אור החיים שלא נתקדש המקום שבו עמד משה קודם שעמד עליו משה. ולכן אין צורך בתרוץ אור החיים המבדיל בין איסור לאו "אל תקרב הלום" לבין מצות עשה "של נעליך מעל רגליך". שלא היה כל קדושה במקום לפני שעמד עליו משה, ולכן לא היה כל מצוה להסיר את הנעלים, אלא רק לאחר שעמד עליו וקידשו בנוכחותו כך בענין האחיזה בזנבו של הנחש והפיכת המטה לנחש. אין במטה עצמו, כחפץ, כל קדושה בפני עצמה ללא מציאותו בתוך המציאות של משה, ולכן כפוף המטה לצרכים של האדם המתיחס אליו. וכשיה צריך לו משה להוכיח לעם ולפרעה את הנוכחות האלוהית השורה עליו, היה המטה כפוף ומשועבד לנוכחות האלוהית הנשקפת ממשה. ומה שעשו חרטומי מצרים בלהטיהם כדומה, אינו דומה אלא למראית עין שטחית בלבד. ויבלע מטה אהרן את מטותם, ללמד את פרעה את ההבדל בין הנוכחות האלוהית הישירה לבין נוכחות אלוהית דרך האדם שאינו נכנע ומבטל עצמו. בדרגות שונות. דרגת הממשות בראש וראשונה, אך גם שליטה ברמות הפחות ממשיות. ככשפים. אלא שאף בדמות אלו מוגבלת יכולתו של האדם לעצמים ולמסגרות אלו בלבד. כך יוכל האדם להוריד עצם מרמת כשפים לרמת ממשות ולהיפך. "ויבלע מטה אהרן את מטתם" מאחר שחזר ונעשה מטה, בלע את כולם" כאן היה חידוש וחריגה מיכולתו של האדם כאדם, מה שחרטומי מצרים לא יכלו לעשות.

שיעור מאלף העניק הבורא למשה ולמצרים בענין החיבור עם הנוכחות האלוהית. אדם בפני עצמו, מול אדם ההופך לנוכחות אלוהית. במקרה של אדם ההופך במסירות נפשו ובביטולו כעניו הוא חורג ממגבלותיו אל עבר האין-סוף של האהבה כאשר האני פורץ מן הפנימיות את מגבלות האגו ומצטרף אל האין סוף האלוהי וחובק את הזולת באהבתו והאין סוף הופך להיות נוכחותו שלו. כך בולע מטה אהרן את מטותם מבלי שישמין. כך האדם העניו מפנה את האגו ומבטא את האני האלוהי הפורץ מסגרת המגבלות. כך הר סיני שהיה נמוך ומחוץ למקום הקדוש: הר המוריה זכה שהביא לידי ביטוי את התהוות הנוכחות האלוהית שהיתה מאוחר יותר לנוכחות אלוהית ממשית בפני עצמה בהר המוריה, אלא שכלל גדול בא ללמדנו הר סיני בנושא הנוכחות האלוהית: תפקיד האדם וחלקו בהתהוות הנוכחות האלוהית. אין נוכחות זו מתחילה ללא יוזמת האדם. ללא ההתערותא דלתתא. ללא ה"ויזעקו", ללא "צעקתם שמעתי מפני נגשיו" כך גם בהתממשות הקבועה של הנוכחות בבית המקדש היתה נוכחות זו תלויה ביוזמת האדם. עבודת ה' היא חלק האדם בנוכחות האלוהית. היא חלק האדם בברית. ההכרל של הנוכחות אצל האבות, שאצלם הם עצמם ייצגו את הנוכחות דרך כוחם הרוחני. הנוכחות הישירה לא שרתה עליהם אלא דרכם, והיתה

מצויה ברקע המאורעות שארעו להם בלבד, בעוד אצל משה היתה הנוכחות ישירה לא רק דרך משה אלא על ידו כמענה של התערותא דלעילא בפעם הראשונה, וכשלב חדש בקשר שבין האדם והבורא, לאחר חטא האדם הראשון. מכאן שירידת ה' בהר סיני וקבלת התורה היתה תיקון לחטאו של אדם הראשון. לכן לא ריפא הבורא את משה מגמגומו כדי שלא יטעו לחשוב שמשה עצמו, בכוחו הוא, עושה את הניסים, שהרי כי אז לא יבחינו בהבדל שבין משה לפרעה ולחרטומיו. לכן דוקא אדם עניו מוגבל לכאורה, הוא הנושא את הנוכחות האלוהית הישירה. מכאן הסנה הבוער באש ואיננו אוכל. מכאן החזרה על ההיענות האלוהית לזעקת בני-ישראל בפסוק ז' ושוב בפסוק ט' ולפניהם בפרק ב' פסוקים כ"ד כ"ה. בתשובה ראשונה לסרובו של משה עונה ה': כי אהיה עמך, נוכחות אל. אד הוק. רק לצורך המצב. משה לא מסתפק בהבטחה זו משום שהוא עומד בפני שלושה קשיים. האחד שכנוע עצמי. השני שכנוע העם. והשלישי שכנוע פרעה. "כי אהיה עמך", זו כבר נוכחות אלוהית, אך בשלב התחלה בלבד. משום שזה דומה לאבות שמתוקף קדושת עבודתם את ה' נהיו לנוכחותו ית'. שכנוע העם זקוק לנוכחות יותר שיטתית: אהיה אשר אהיה. בקביעות. וכדי לשכנע את פרעה תהיה הנוכחות שולטת גם בכוחות הטבע ומבטלתם. בשיטה ובתכנית בשלבים, למרות שהיה הבורא יכול להוציאם במכה אחת, העדיף ללמדם פרק בנוכחות האלוהית שתהיה בשיטה מתוכננת מראש לקראת קביעות. ולכן כבר בהתחלה סופר להם על "ושאלה אשה משכנתה ... כלי כסף וכלי זהב ושמלת". משה שאף להשיג נוכחות אלוהית דיפרנציאלית, המתאימה עצמה בבחינת "באשר הוא שם" לפי דרגתו של כל יחיד וכמובן גם לפי המצב, לפי הקושי.